

III
7840

T. PALADE

Insemnări din Serbia
ȘI
Macedonia Sârbească

(Extras din Revista „Arhiva“ An. XXVII)

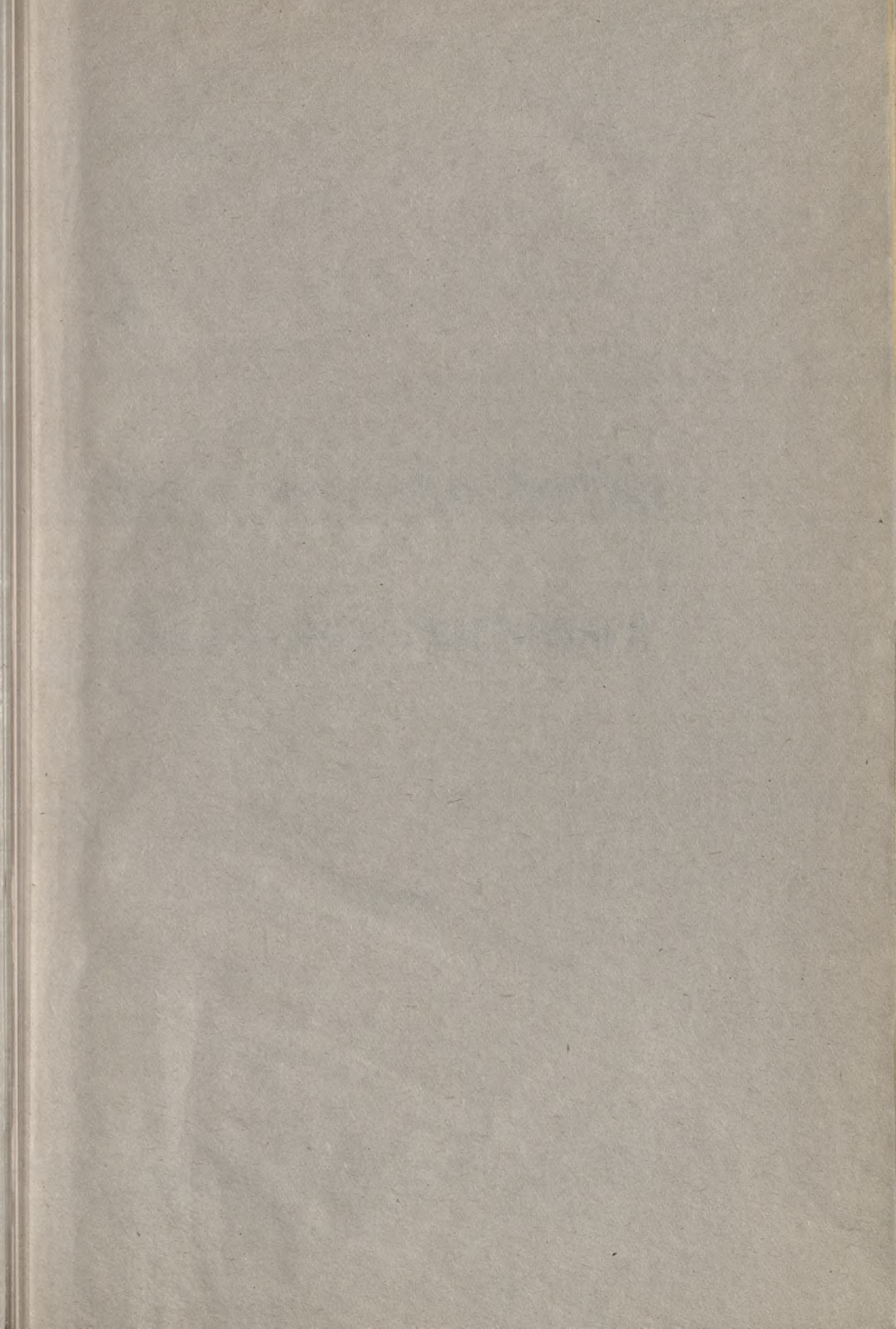
— I A Ș I —

Tipografia H. Goldner, Str. Gh. Mârzescu 17

1916

Prețul 70 bani.

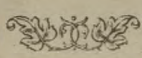

III 7890

T. PALADÉ

Insemnări din Serbia
ȘI
Macedonia Sârbească

Extras din Revista „Arhiva“ An. XXVI)

I A Ș I
Tipografia H. Goldner, Str. Gh. Mârzeseu 17
1916

3131
180
St. 7 V. r. 50

2544/180.

CUVÂNT ÎNAINTE

Insemnările mele din Serbia și Macedonia sârbească nu pot avea pretenția de cât a unor însemnări.

Luete într'un răstimp scurt de o lună jumătate—15 Iunie—1 August 1914—ele sunt departe de-a înfățișa un tot organic.

Fragmentare cum sunt, nu le-aș fi dat publicității, dacă împrejurările de după 1914 n'ar fi schimbat, cel puțin pentru vremea de acum, întreaga situație din Balcani.

Și cum la noi nu s'a scris mai pe larg despre Serbia și Macedonia sârbească de după războiul balcanic, socotesc că aceste însemnări poartă în ele și oare-care interes informativ.

Pentru acestea le-am publicat.

Trebue să mulțumesc d-lui prof. Ilie Bărbulescu pentru gândul ce l-a avut de-a mă trimete în locuri ce ne interesează și să mărturisesc că despre poporul sârb voi păstra totdeauna o amintire cât se poate de frumoasă.

T. Palade

Iași, Iunie 1916

INSEMĂRI DIN SERBIA

În Serbia, trimes cu un stipendiu al Seminarului de Slavistică de sub conducerea d. lui prof. Ilie Bărbulescu, a trebuit să învăț în mod practic limba sârbească și să fac ceva observări socialo-politice și naționale asupra naționalităților ei. Deci aveam de urmărit două scopuri și pentru ca ele să poată fi ajunse cât mai suficient, în răstimpul scurt de ~~doză~~ două luni și jumătate, cât trebuia să stau acolo, am fost nevoit să-mi aleg două centre: Belgradul și Macedonia sârbească.

În Belgrad, fiind cele mai de seamă instituții culturale ale țării, foarte multe ziare și foarte puțini străini, se poate învăța limba sârbească curată.

Marele număr de cafenele și berării, relativ cu întinderea orașului, arată un pronunțat spirit de discuție al locuitorilor, pe cari ți-i poți apropia lesne în ele.

Orașul e așezat în amfiteatru, pe dealul la poalele căruia se varsă Sava în Dunăre.

Cum cobori din vapor te izbește un miros umed de străzi neîngrijite. Portul e lipsit de cheiu și activitatea toată mărginită în cele câteva șleपुरi și vapoare de lângă mal.

Când m'am gândit la mișcarea, curăția și splendoarea Galașului, Brăilei și Constanței noastre un fior de bucurie mândră mi-a încălzit sufletul.

Urci dealul în centru, colinzi câte-va străzi mărginașe, privești împrejurimea diu Kalimegdan—grădina publică—și în curând orașul îți devine cunoscut.

Străzile is de plan vechiu, nesimetrice, în genere ne-

îngrijite, unele nepavate, foarte puține pavate de curând și foarte mult se aranjează acum.

Graba cu care se lucrează la ele, marele număr de edificii cari se ridică acum, sânguinta cu care se repară cele vechi ca universitatea, mitropolia etc., grija cu care comuna caută să acopere lipsurile și să armonizeze toate îți arată că Sârbii vor să facă din capitala lor un oraș demn de țara lor mărită în teritoriu și prestigiu, și să arăte fraților eliberați că au scăpat de orientalismul mocirlos al Turcilor.

Populația e mulțumită până la orgoliu de rezultatele războiului din anii trecuți și are încrederea unui viitor și mai frumos.

Pe stradă, în tramvai, în cafenele, berării, peste tot se discută cu o deosebită aprindere.

Te surprinde însă rigurozitatea cu care îți infățișază orice sârb chestiunile ce vin în atingere cu interesele neamului său. Și dacă spiritul aprins de discuție al Sârbilor se explică prin o infiltrare puternică a meridionalismului în sângele lor, încât din contemplativi, cum sunt în genere slavii, i-a făcut expansivi, solida lor conștiință națională trebuie căutată în sistematica educație ce le-o face presa.

În Belgrad în mai fie care stradă trebuie să găsești redacția unui ziar, încât numărul foilor politice ce apar aici e imens: Ștampa, Politica, Piemont, Balkan, Mali Journal, Odiek, Tribuna, Straja, Velika Serbia, Pravda, Zvono etc.

Formatul lor de obicei e mic, două foi, dar cuprinde tot ce trebuie să intereseze pe un sârb. În zadar un străin ar căuta în ele știri însemnate din țara lui, sau din cele străine; ele se publică numai când vin în legătură cu interesele statului sârb.

Prețul lor mic, 2 dinari (lei) abonamentul lunar, le permite o răspândire ușoară în mase, iar articolele de fond arată că în țara sârbească gazetăria se face de către oameni cunoscători ai chestiunilor interne și externe și conștienți de rolul ce-l au de îndeplinit.

Marele număr al acestor foi se datorește spiritului de libertate intelectuală al oamenilor politici sârbi.

În Serbia se găsesc mai toate nuanțele politice conservatori, liberali, democrați, radicali tineri, radicali bătrâni, progresiști, naționaliști, independenți etc., și fie care din ele, dacă nu poate avea pretenția să ajungă la putere, nu se poate lipsi de un organ de publicitate.

Pentru un intelectual sârb politica departe de a fi o carieră înseamnă o serie de sacrificii.

Când se fac alegerile, sunt ziare cari dau biografia și analizează conduita publică, până în amănunte, aproape a fiecărui candidat.

Statul îi sarac, țara modestă în cât arivismul, ce e caracteristica intelectualilor români, acolo nu se poate desvolta. Vrea cineva să conducă în Serbia trebuie să fi scris, să fi muncit conștiincios și constant. Un exemplu clar al omului politic sârb e actualul prim ministru, N. Pasic. Impunându-se de tânăr prin inteligență și cultură a fost ales șeful partidului radical. A suferit exilul când nu s'a putut acomoda vieții dezorganizate de sub ultimii Obrenovici; a revenit apoi, când țara a trebuit dusă pe un drum drept și a lucrat liniștit și hotărât ca să-i mărească teritoriu și să-i asigure prestigiu. Astăzi nu se poate închipui formațiune ministerială în Serbia fără participarea lui, iar numele său va rămâne scris cu litere mari în paginile frumoase pe care el le-a asigurat istoriei țării lui.

* * *

Păstrând impresiile ce ți le-ai lăsat capitala și trecând să vezi restul țării vei fi surprins de unitatea care există între cei de sus și cei de jos.

Serbia e țara democrației și unității sufletești în stat. Fiecare sârb care plătește dări are drept de vot și fie care alegător la vârsta de 30 ani poate fi ales.

Luptând de veacuri, țăran și conducător ca să-și elibereze țara de Turci, îndurând împreună binele și răul, s'au cunoscut de aproape, s'au stimat și s'au încrezut deplin unul altuia.

Fiecare sârb aproape e proprietar și proprietatea lui nici când nu i-a fost recunoscută sau dată de stat, pentru că ea nici odată nu i-a fost acaparată de conducători.

De la începutul secolului trecut, de când Sârbii au început mișcările puternice de eliberarea de sub Turci, fie care drept nou de autonomie însemna mărirea numărului de țărani proprietari.

Șefii lor luptau pentru neatârnrarea țării și pentru asigurarea traiului tuturor.

Carageorge a fost simplu și viteaz, și n'a luptat de cât ca conducător al întregului popor sârb.

Miloş Obrenovici la început negustor de porci ajunge gospodar și răușește să dobândească de la Turci autonomia deplină pentru statul său.

În cât dacă Serbia n'are orașe cu clădiri europene și o viață occidentală, are însă sate cum numai în puține state se pot găsi. Satele sârbești sunt modele :

Așezate de obicei pe platouri, sau către poalele munților, cu clădiri mari încăpătoare ce au ferestre bine proporționate, pridvor sprijinit la colțuri de coloane și acoperiș de țiglă roșie așezată cu îngrijire. Fiecare casă aproape dintr'un sat sârbesc, cu grădini de jūr împrejur, îți pare o mică fermă. Biserica stă în mijlocul satului, iar săteni lipsiți de crășme și chiar de jocuri de sărbătoare, cum e la noi hora, duc o viață patriarhală, rezignată și cumpătată.

Fără teama boerului explorator și fără ispita și jignirea, ce i le ar aduce viața orașelor luxuriante, țăranul sârb e mulțumit și senin la suflet.

El știe că produsul muncii lui e al lui întreg, are încredere în conducători și de aceia ori de câte ori aceștia îl cheamă, el pleacă liniștit să-și facă datoria.

Pentru el regele e părintele țării, dar pentru rege toți supușii săi sunt egali lui.

Am fost de față la decretarea mobilizării de la începutul războiului din vară, și am văzut un spectacol măreț. Când a izbucnit războiul regele a lăsat către țară un manifest cu următorul început : brazi i svestre odkuda se govore naši srbski izezik otacibina e u opasnosti (frați și surori de ori unde se vorbește limba noastră sârbească patria e în pericol), și atunci n'a fost sârb ca să nu alerge acolo unde îl chema datoria. Tineri de 18 ani, bătrâni de 50, au cerut să fie înrolați. Gările erau pline, iar trenurile nu mai ajungeau.

La o stație vagonul în care eram eu se umpluse de rezerviști, un bătrân rânit la picior ne rugă să-i facem și lui loc. L-am întrebat unde se duce, mi-a răspuns că la război. Piciorul îi fusese rânit de Turci, dar mai avea mâinile încă sănătoase.

La Niș am văzut făcându-se două regimente de oameni aproape bătrâni. N'aveau uniformă nici muniții, căpătaseră însă puști de sistem vechiu și gloanțe destule și erau mulțumiți... Căpitanul bătrân neavând cal mergea alături, pe jos. Un rezervist însă venise cu calul de acasă, a descălecat, l-a dat căpitanului, iar el s'a vârat în șirul celorlalți.

La Paragin, Zaiclar și Negotin am întâlnit foarte mulți soldați din ținutul Timocului locuit de Români. Am vorbit cu ei și din discuție m'am ales de următoarele: Ei sunt Români de neam, țin la România, și pentru aceasta ori-ce tânăr la vârsta de 18—20 ani, când începe să cunoască lumea, după obicei trece Dunărea și stă la noi câți-va ani, din dorința de a-și cunoaște țara. Dar sunt cetățeni ai Serbiei și statul deși nu le dă școală și biserică, altecum însă nu-i supără. Fiecare e bun stăpân pe bucata lui de pământ, și cum valea Timocului e una din cele mai roditoare ale Serbiei ei au gospodării frumoase. Poartă frumosul costum național din Oltenia și vorbesc cu toții limba lor, pe care însăși Sârbii ce vin între ei o deprind și o întrebuițează oricând. La Serbia deasemenea țin, căci le este „dârjavă“ și ei nu pot s'o lase să se prăpădească. Austriacii, dacă vor să ajungă la Niș, unde este cartierul general, vor trebui întâi să treacă peste ei toți.

Iar Serbia știe că are în ei cetățeni economi, bogați și supuși. În războiul actual, în rândurile dintâi în contra Austriacilor a luptat divizia Timocului. În războiul balcanic au luat parte și s'au distins din această divizie la Bitolia reg. 9, la Kumanovo reg. 13, la Adrianopole reg. 29, la Krivolak reg. 14; iar din divizia de la Dunăre (Dunavska Divizie), formată în mare parte din Români de pe malul Sârbesc al Dunărei, s'au distins reg. 29 la Adrianopole, și reg. 9 al acestei divizii la Sultan și la Palanga, unde întăriturile erau dintre cele mai grele de luat.

Atâta sacrificiu pentru un guvern, care nu e de acelaș neam, m'a surprins și eu nu l-am putut înțelege.

Și acum o parenteză. Am observat la Români din Serbia, de pe Timok și Dunăre și la Sârbii de acolo asemănări și deosebiri cari se par generale la ambele popoare.

Țăranul sârb e cumpătat, cinstit, religios, liric. Cel român vioi, ironic, artist. Imbrăcămintea țăranului sârb e practică, nu caută „să pară“: căciulă rotundă, șaman și pantaloni comuni de postav gros, opinci cu nojițe și tuzlugi groși.

A țărancei sârbe, deși lucrată cu mai multă îngrijire tot atât de simplă: pieptănătură cu cozi, pe deasupra bariz închis și lăsat puțin pe spate, în urechi cercei mari și rotunzi, la gât mărgelile, apoi bluză tot de culoare închisă strânsă pe talie și cu mânecile largi jos, deasupra ei ilie deschis, cu fireturi și colțuri rotunde, rochie strânsă pe talie, apoi largă și elegantă până jos.

Țăranul român din Serbia are pălărie rotundă de postav, sau căciulă îngrijită, cămeșă națională cusută cu ață colorată la guler, mâneci și piept, deasupra ilic împodobit sau cojocel de miel, la cingătoare chimir subțire, apoi pantalon drept, rareori creț, alb cu negru la locul vi-puștei, în picioare ghete și mai rare ori opinci cu tuzlugi împodobiți.

Țăranca română—bariz crep de mătase, bluză ca zapada și cu fluturi, fote de obicei de catifea, în picioare cele tinere poartă ghete, cele bătrâne opinci. Aceste frumoase costume românești au fost date de către mulți străini necunoscători drept sârbești.

Prin blândețe și îngăduială Românul și Sârbul se apropie, prin modul însă cum privește în genere fie care viața externă, ei se deosebesc. Cel întâi o iubește și-o respectă, celalt o dorește, o colorează și vrea s'o stăpânească.

Sârbul în genere e religios și are încredere în divinitate; fiecare întrebare, fiecare răspuns al lui sunt însoțite de Boga mi (D-zeul meu), Boga ti (D-zeu cu tine), Boga nac (D-zeu cu noi).

Cinstea e o altă caracteristică generală a lui și neînchipuit de respectată. Hotelurile au camere în deobște cu mai multe paturi și nimeni nu se teme că i poate lipsi ceva. Ziarele rar anunță câte un furt, sau o faptă a unui răufăcător.

În timpul mobilizării peronul gărilor era plin de bagaje nepăzite de nimeni și totuși ele rămăneau neatinsse.

Aceste caractere ale țăranului se observă și la intelectualul sârb, cu atât mai mult cu cât o clasă de boeri, cari să fi avut un criteriu deosebit în Serbia n'a existat. Clasa cultă sârbească își are origina apropiată în țărăni-me; tradiția culturală a ei însă este veche și aleasă. Intelectualii sârbi s'au format de timpuriu sub influența culturală a Veneției, Vienei, Lipscei și Berlinului.

Și precum țăranul sârb e superior celui bulgar, aceasta fiind mai mult turanic, tot astfel intelectualul sârb e mult departe de cel bulgar, ce a fost izolat de activitatea culturală a Apusului, din secolele trecute.

Și aceasta o mărturisesc însuși Bulgarii.

Astfel în ziarul oficial bulgar „Kambana“ din 2 Iulie 1914, I. Kalciakov a publicat un studiu rezumativ referitor la Bulgari și Sârbi; ce-a fost tradus în sârbește în „Ștampa“ din 3 Iulie, după care dau următoarea traducere a pasagelor mai importante :

„Sârbii sunt din fire ospitalieri, veseli, cântăreți, muzicali, camaradieri, vorbăreți și sprinteni, deși în unele cazuri varsă ușor sânge și sunt sălbateci. De intrați ca oaspete în o casă sârbească rămâneți transportați de bună primire. Prii firea lor, prin cântece și obiceiuri ei curat farmecă și mulțumesc toate inimele și mai ales ale acelor cari stau cultural mai jos de cât ei.

„Inteligența sârbă stă mai sus de cât cea a noastră.. Inteligența noastră e foarte superficială și ușuratică. Că sunt Sârbi din punct de vedere cultural mai departe de cât noi arată și faptul că ei au jucat un rol mare în însăși cultura Austro-Ungariei.

Presa în Sârbia se află în mâni mai bune decât la noi.

„Cea mai mare parte a ziarelor sârbești e în mâna oamenilor de seamă și solizi, oameni exercitați, cu tradiție în publicistică, deprinși cu meseria, oameni cu orizont de gândire întins și cu cunoștinți din lume, oameni cari gândesc adânc ca să analizeze chestiunile politice și să le aprecieze drept.

„Presa în Serbia e un factor puternic, mai ales în Austro-Ungaria. Poporul sârb citește mai mult de cât al nostru.

„La noi jurnalistică, cu puțină excepție e în mâni necompetente. Cei mai mulți dintre jurnaliști noștri sunt oameni slabi moralicește, materialicește și în deobște superficiali ca cultură.

„Când e vorbă să se strângă fonduri cu oari cari scopuri patriotice Sârbii sunt darnici fie bogați, fie saraci.

„Între profesorii și învățătorii sârbi sunt—lucru pe care trebuie să-l mărturisim—oameni destul de învățați și de vrednici... Sârbii sunt un popor atât de fanatic că n'are egal în nici un alt popor din lume“.

Și în adevăr Serbia e o țară curioasă și simpatică. Fără industrie, cu un comerț redus are totuși populația mulțumită. Văile râurilor ce străbat munții sunt de-o fertilitate deosebită. Și dacă din producție nu se poate exporta, cantitatea e suficientă pentru cei din țară. Muntele gol servește la pășunatul turmelor de oi și de porci, iar pădurele se tae rațional pentru consumația internă.

Pe dealuri sunt livezi frumoase de pruni, cari dau câștiguri bune. Cerințele nu sunt mari, se importă și se exportă puțin. Ce poate da solul se întrebuințează pentru economie tot.

Astfel în Serbia se găsește lignită de calitate proastă care se întrebuințează la C. F., numai să nu se cam-pere din străinătate, deși fumul ei negrește pe călători, când geamurile de la vagon sunt deschise.

Puținul venit datorit exportărei prunelor, porcilor și aramei este întrebuințat la importarea lucrurilor de fabrică din Austria și a sărei, zaharului și gazului nostru.

Și'n această țară în care nu sânt bogați, dar nici săraci, în care cei de jos nu suferă ca cei de sus să cheltuiască, în care țaranul are o proprietate și intelectualul câștigă atât cât trebuie să trăiască modest o familie, în care statul nu pune dări mari ca să ridice clădiri importante, sau să asfalteze străzile, unde nu se importă și nu se exportă de cât foarte puțin, unde aproape fiecare gospodărie e echilibrată, și unde deviza što je srbski je naiboli (ce e sârbesc e cel mai bun), străinul se simte și mai străin.

* * *

În Serbia chestiuni sociale se poate spune că nu există; industrie propriu zisă nu are, și deci nici o chestiune a proletariatului. Comerțul mic și atât cât este, aproape tot se află în mâna Sârbilor. Singura chestiune agricolă i-ar putea îngriji, dar aceasta au rezolzit o ei de mult și definitiv. Ceiace li preocupă însă pe toți sunt chestiunile naționale.

Sârbii fac parte din familia slavă de sud, Iugoslavă. Ei locuiesc în regatul Serbiei, Bosnia, Herțegovina, Stara Sârbie, nordul vilaetului Scopia, nordul Slavoniei și sudul Ungariei numărînd în total peste 5.500.000 suflete, afară de cei din Muntenegru. Dintr'aceștia până la războiul balcanic din anii trecuți numai cei din regat 2.500.000, adică nici 50% erau independenți. Prin pacea de la București din anul trecut au dobândit Stara Sârbie și Macedonia sârbească, încât și-au îndoit teritoriul țării și numărul locuitorilor.

Sunt departe însă de a fi mulțumiți. Vitejia armatei lor, tactul conducătorilor, sprijinul necondiționat al Rusiei le-a dat încrederea că orice sacrificiu mai mult înseamnă un pas mai aproape de realizarea deplină a unității lor. Pentru aceasta însă ei au de luptat împotriva a doi dușmani: 1) în contra Bulgarilor, cari le revindică Macedonia și al 2-lea) în contra Austro-Maghiarilor, cari le țin subjugăți 1.500.000 de Sârbi și aproape 2.500.000 de Croați, și li amenință tot odată cu vasalitatea economică.

Despre lupta dintre Sârbi și Bulgari prentu Macedonia voiu vorbi mai târziu, rămânând ca acum să schițez raporturile dintre Serbia și monarhia Austro Ungară, raporturi cari au pornit războiul ce se desfășoară acum.

Sârbii din Austro-Ungaria trăesc în Besnia, Herțegovina, Slavonia și Banat, numărând cam la 1.500.000 su-

flete, la aceştia mai trebuie adăugați cei 2.700.000 Croați din Istria, Dalmația, Bosnia și Croația propriu zisă.

Relațiile dintre Sârbii supuși și cei liberi acum, au fost strânse din vremuri îndepărtate. Astfel în timpul stăpânirii turcești (1389—1804) și mai ales în acel al războaielor turco-austriace refugiații sârbi din sud găseau adăpost la frații lor din Croația și la cei din sudul Ungariei.

Când au început mișcările pentru independență, la Sârbii din Ungaria s'au deschis cele întâi centre, cari au lucrat pentru trezirea conștiinții naționale sârbești.

De aici a plecat la începutul veacului trecut D. Obradovici, un mare învățat sârb, în Serbia propriu zisă și a organizat primele ei școli.

Prin mișcarea revoluționară a lui Carageorge din 1804—1812 și prin cea a lui Miloș Obrenovici din 1815, Serbia dintre Drina și Timok dobândi autonomia politică sub o dinastie națională.

Populația noului stat, deși numai un sfert din numărul total al Sârbilor, fiind curat sârbească—afară numai de cea din valea Timokului—a permis o conducere ușoară și o armonizare deplină a tuturor chestiunelor interne. În-cât Serbia independentă sigură de liniștea internă își îndreptă privirea spre frații din afara hotarelor, deveni cum bine i s'a spus Piemontul sârbesc.

Austro-Ungaria, însă, pentru care un stat puternic sârbesc ar fi însemnat micșorarea autorității ei în interior și bararea influenței în Balkani, s'a opus totdeauna oricărei tendinți pansârbești.

Și ajutată de Germania a făcut să cadă rând pe rând loviturile asupra acestui popor.

Astfel în 1878, când Germania era atotputernică, prin tratatul din Berlin se făcură mari nedreptăți Serbiei dându-se Bulgariei autonomia și influența asupra Rumeliei, iar Austriei Bosnia și Herțegovina.

Mai târziu Bulgaria prin anexarea Rumeliei deveni de două ori mai mare de cât Serbia și prin o propagandă vie amenință aspirațiile sârbești în Macedonia; iar Austria, începând prin luarea de măsuri absolute pentru a în-năduși dezvoltarea elementului sârb din Bosnia și Herțegovina, măsuri cari au dat naștere la protestul populației sârbe din 7 Decembre 1896, sfârși în 1908 prin anexarea deplină a acestor 2 provincii.

În acest an răbdarea Sârbilor, căroră prin luarea celor două provincii li se tăea speranța unei eșiri la mare, păru a lua sfârșit.

Un războiu între ei și Austro-Maghiari era să izbucnească atunci. Rusia însă, care sprijinea Serbia în protes-

tul ei, fu silită de către Germania să se retragă, și anexarea rămase astfel definitivă.

Războiul balcanic a avut pentru Sârbi urmări însemnate. El le-a îndoit țara și numărul locuitorilor, dar i-a făcut tot odată să simtă și lipsa copleșitoare a unei țăări la mare. Toate încercările lor de a dobândi această țară au găsit o opunere neângăduitoare în atitudinea Austro-Ungariei. Serbia fu deci condamnată a rămâne și mai departe vasală economică a monarhiei vecine. Contra lovitură a acestei opresiuni a fost atentatul din Serajevo, care a făcut să izbucnească războiul actual.

În timpul care s'a scurs de la acest atentat până la izbucnirea războiului, eu am fost în Serbia și am putut observa ușor—mai ușor decât într'o vreme liniștită—starea spiritelor de acolo.

Cercetările asupra acestui atentat ale cărui victime au fost Franț Ferdinand, moștenitorul tronului austro-ungar și soția sa contesa de Hohenberg au dovedit că atentatori principali, Ciabrinovici și Prințip, au avut legături cu societăți secrete sârbești.

Ciabrinovici a aruncat bomba și Prințip a descărcat revolverul ucișor, crezând că astfel vor pune capăt opresiunilor austriace. Nu știu dacă se poate aproba sau nu omorîrea unor oameni neapărați, chiar atunci când ei reprezintă sistemul cel mai absolutist, dar cit am stat în Serbia am rămas cu încrederea că orice Sârb n'ar sta la îndoială să facă a doua zi acelaș lucru.

Vestea atentatului făcu să se cutremure suveranii pe tronul lor. Zile negre păreau a se desfășura asupra Serbiei.

În primele momente însă presa sârbă, neștiind ce atitudine va lua Austria și neputând să-și iee răspunderea unui războiu disproportionat, rămase liniștită. Dar când zările monarhiei vecine începură să aducă acuzații grave Sârbilor de a fi amestecați în atentat și a-i amenința cu ancheta în țara lor, ea luă o atitudine hotărâtă.

Cel întâi N. Pasici, primul ministru sârb, a căutat să desmintă aceste acuzații prin o circulară adresată statelor străine, spunând că atentatul se datorește unui tânăr exaltat și nici cum propagandei sârbești și că Serbia dorește să aibă raporturi sincere și prietenești cu monarhia vecină.

Ziarele au mărturisit acelaș lucru și au regretat moartea lui Franț Ferdinand. Piemontul din 24 Iunie scriea în articolul de fond: „Întreaga presă sârbă, după nici o comandă ei condusă de simțire umilitară, a regretat moartea tragică a nepotului împăratului austriac“.

Apoi la ocupațiile presei austro-maghiare au dat în traducere numeroase articole din presa străină, ce arătau că atentatul se datorește atitudinii dușmănoase, pe care o avea răp. arhiduce față de Sârbii monarhiei. Astfel s'au publicat articole din presa rusă, bulgară, engleză, franceză, italiană, germană etc. Caracterestice sunt cele din Mesagero-italian și ale foi săptămânale a lui Max Harden, cunoscutul publicist german. Dau o parte din articolul Mesagerului tradus în Piemontul din 24 Iunie:

„Franț Ferdinand a căzut jerfa unei mari iluzii...

El a ținut că e bine primit în iubirea Bosniacilor și în special a Sarajevenilor, dar s'a înșelat.

În adevăr, stăpânirea austriacă a făcut mult pentru progresul orașelor Bosniei. Dar a adus în ea armată multă, mulți jandarmi, mulți spioni și poporul n'a putut să aibă credință și devotament către monarhia habsburgă. El a rămas continuă irident și credincios ideii unei Sârbii mari.

Prin anexarea Bosniei și Herțegovinei această idee a fost și mai mult trezită...“

Și intențiile răp. arhiduce față de sârbi le arată și mai bine publicistul german Max Harden într'un articol tradus în Ștampa din 24 Iunie, din care extrag următoarele:

„Vidov-dan e o zi foarte însemnătoare în istoria poporului sârb. Mereu până acum Sârbii au socotit Vidov-dan ca zi de dureroasă amintire pentru căderea împărăției sârbești la Kosova. Pentru întâia oară în acest an, Vidov-dan a fost sărbătorită nu ca o Vinere mare, ci ca Invierea Sârbească. Dar moștenitorul tronului austro-ungar, acum răp. Franț Ferdinand a ales chiar această zi pentru vizită lui la Sarajevo. Această hotărâre a lui Franț Ferdinand e numai un inel în jurul politicii austro ungare, care totdeauna a fost îndreptată în contra Serbiei și a poporului sârbesc.

Se pare că Viena a uitat cele ce-a spus acum 38 ani graful Șuvalov: că odată din Bosnia se va naște cel mai mare pericol pentru pacea europeană. Dacă s'ar fi gândit la aceste cuvinte, fără îndoială că s'ar fi îngrijit ca să nu dea prilejul și mijlocul realizării lor. Oare Pașici, soțul unei austriace n'a căutat sincer și onest ca să se ajungă cu Viena la un acord, care să nu fi jignit prestigiul Serbiei și aceasta cu acea Viena, care a îndepărtat Serbia de la mare? Oare Viena n'a făcut Albania, vechiu pământ sârbesc, îmbibat de sângele vărsat de poporul sârb? Oare turburările și neliniștea de acolo dau speranțe că în curând se va ajunge la o trecere sigură (pentru Serbia) peste teritoriul albanez, până la mare? Și încă

acum pe lângă toate aceste, arhid. Franț Ferdinand a găsit că e de nevoie să adune armată și să conducă manevre la granița N. V. a Serbiei.

Și în însăși Vidov-dan să arăte poporului sârb că se va opune la orice năvălire în Albania.

Această dispoziție de mase a dat naștere în capul unui necugetat și necopt tânăr la gândul să omoare pe acest om, în care după judecata lui s'ar fi personificat puterea unui cuceritor străin“.

Astfel căută presa sârbă să înlăture o mare nenorocire pentru Serbia și pentru aproape întreaga Europă.

În vremea aceasta însă în Austria se grămădiau trupe la granița sârbească, ce fusese declarată închisă, și se începu prigonirea supușilor sârbi.

În Bosnia și Herțegovina sub supravegherea autorităților austriace, Sârbii au fost bătuți până la moarte, averele lor jefuite, casele risipite, icoanele și bisericile batjocorite, temnițele umplute de ei.

Ecoul acestor nenorociri ale fraților subjugați făcu să tremure de indignare sufletele tuturor Sârbilor din regat. Presa sârbă a scos strigăte sfașătoare.

Ziarele publicau în amănunte manifestările anti-sârbești din Bosnia și Herțegovina. Noaptea în care au pornit aceste manifestări a fost denumită noaptea sf. Bartholomey a Sârbilor. Pagubele cauzate de aceste devastări numai în Serajevo au fost socotite la 20 milioane.

Despre Ciabrinovici și Prințip s'a scris că suferă cele mai mari cazne, că sora lui Ciabrinovici aleargă pe stradă nebună strigând că fratele său e nevinovat.

Dar nu numai atât. Austria se pregătea în contra Serbiei însăși, grămădind trupe la granița sudică. Iar pe când în parlamentul unguresc se țineau discursuri acuzându-se propaganda sârbă, ce amenința liniștea statului, presa monarhiei afirmând că atentatul a fost pregătit în Belgrad cerea să se facă cercetări în însăși Serbia.

Primejdia plutia în aer. Toți o bănuiau și desfășurarea ei o așteptau cu groază. Presa sârbă căută să și facă pentru ultima oară datoria: Cele ce suferiseră Sârbii monarhiei ațâțaseră spiritele, dar ori cum Serbia singură nu se putea măsura cu Austro-Ungaria; fură publicate articole din presa rusă, franceză, engleză, cari luându-i apărarea o asigurau că la nevoie ea nu va fi singură.

Astfel Ștampa din 27 Iunie publică un articol din ziarul rus „Kolokol“ din care dau partea finală:

„Dacă se întâmplă cazul, ca și Viena să nu iee măsură contra ațâțării și stărei iritate de spirit contra Sârbilor și nu se pedepsese adevărații vinovați ai programului;

pericolul unei complicații la granița austro-ungară se va mări.

Și cea mai mică schimbare, va produce lovitura.

Căci e afară de orice îndoială că Rusia, deși a fost tulburată din cauza atentatului, va îngădui vr'o dată zdrobirea statelor slave nevinovate și aceasta e de sigur de crezut atât la noi cât și'n diplomația întregii Europi.

Acelaș ziar „Ștampa“ în 26 Iunie publicase un articol din „La République Française“ în care se spunea că desmembrarea monarhiei Austro-Ungare nu e departe și că ea va tulbura liniștea întregii Europi.

Pe aceeași temă a fost scris foarte frumos articolul de fond din ziarul Balkan de la 28 Iunie : „Încă odată problema austriacă în domeniul sociologic“, în care se spunea că Austro-Ungaria e în pragul unei revoluții, naționalitățile ei tinzând la autonomie politică.

În cursul luni următoare însă cele ce amenințau, s'au întâmplat : la 12 Iulie baronul de Gizl, ambasadorul austro-ungar la Belgrad, a înmănat ministrului președinte sârb, N. Pasici, nota umilitoare a Austriei. Ea n'a putut fi primită și la 15 Iulie ora 2 p. m. războiul a fost declarat. El a găsit Serbia perfect pregătită sufletește.

Țaranii, ce-și strânsese în grabă restul din recolta grâului și își terminase prășitul popușoiului, lăsând țara ca o grădină, s'au dus cu toți pe unde aveau să-și facă datoria.

Eu priveam la liniștea cu care se pregătia fiecare pentru sacrificiu și spuneam în gând „D-zeu să-i ajute“.

În unul din vagoanele trenului, cu care plecam spre țară, în grup soldați activi priviau tăcuți la văile frumoase peste care se lăsa răcoarea nopții și lumina lunei, iar în cel vecin în alt grup ofițeri tineri, cântau un cântec în care versul „Liuba mi placala“—soția mi-a plâns, se repeta ca un refren. Dacă a murit în războiu vre-unul din aceștia de sigur că pe mormântul lui au răsărit liubicivorele.

Insemnări din Macedonia sârbească

Serbia, în urma păcii din București din anul trecut, prin dobândirea Serbiei vechi și a Macedoniei până la Bitolia și Doiran și-a mărit de două ori teritoriul și populația.*)

O linie ce ar merge de la localitatea Vranja, ce se se află la granița sudică a vechiului regat sârb, până la granița Albaniei, trecând prin mijlocul distanței dintre orașele Prizren și Tetovo, ar avea la Nord Serbia veche, iar la Sud Macedonia sârbească. Serbia veche prin trecutul ei istoric, prin majoritatea și tendințele locuitorilor ei, este un ținut sârbesc necontestat de nimeni.

Nu se poate vorbi însă tot astfel de Macedonia sârbească.

Acest ținut prin clima lui caldă, prin producția-i meditarenee, prin populația-i felurită — mai felurită de cât în ori-care altă parte: Turci, Bulgari, Aromâni, Sârbi, Greci, Albaneji, Țigani, Armeni, Evrei, Cercheji etc. —, prin orientalismul vieții acestora, îți arată că ești într'o țară cu totul alta de cât cea unitară și curată a Serbiei propriu zise.

Te uiți la Serbia și ai înainte un tablou în culori limpezi și îngrijite, privești Macedonia sârbească și vezi numai un clișeu în care culorile intunecate umbresc și pe cele deschise.

Regiunea e mai mult muntoasă. Munții însă aproape goi, în aerul ferbinte de vară parcă aburesc. Văile, de obicei înguste și pline de sfărământurile stâncilor, se lărgesc pe alocuri, lăsând loc luncilor mici sau plantațiunelor frumoase de tutun, popușoi, agud, etc.

Cunoscând mai aproape această țară cu soare mult și cald, cu fructe dulci, cu oameni iuți și exclusiviști, nu poți să nu rămâi fără o impresie deosebită.

E o țară fără jocuri și cântece, fără plimbări și cărți, dar cu iubire fanatică la locuitorii de acelaș sânge

---

*) Aceste insemnări, ca și cele din Serbia, sunt publicate așa cum au fost alcătuite în 1914, fără a se schimba nimic din ele.

ce se împletește cu o ură tot atât de mare pentru cei străini.

* * *

În genere se obișnuiește a se numi Macedonia ținutul mărginit la Nord de patru șiruri de munți: Șar-Platina și Cernagora către Serbia veche, Osogov-pl. și Rila pl. către Bulgaria, la Sud de cursul inferior al râului Bistrița și de marea Egee, la Vest de munții Pind, iar la Est de râul Mesta.

Ținutul e muntos și în genere puțin fertil. Văile însă și în special cea a Vardarului, Strumei și Mestei sunt roditoare și destul de populate.

Populația dat fiind că această regiune a fost stăpânită de Greci, Bulgari, Aromâni, Sârbi și Turci, și fiind că a format puntea de trecere dintre Asia și Europa este foarte felurită, atât din punct de vedere al naționalității cât și al religiei. Aici trăiesc Bulgari creștini și mahomedani, Turci mahomedani și creștini, Greci creștini și mahomedani, Armeni creștini și mahomedani, Albaneji creștini și mahomedani, Ruși creștini, Sârbi creștini și mahomedani, Cercheji mahomedani, Gruizi creștini și un număr de aproape 10000 creștini veniți din Apus cu afaceri diferite.

Toată această populație formează pe un ținut relativ restrâns un mozaic, cum poate nu se mai găsește în altă parte a globului.

În timpul stăpânirii turcești Macedonia era împărțită în trei: 1) Vilaetul Salonicului, 2) Vilaetul Scopliei și 3) Vilaetul Bitoliei.

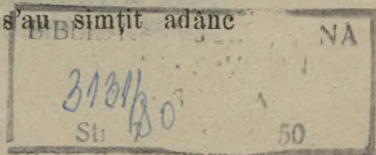
În 1878 populația totală număra 1.971.337 loc., iar în 1900, după statistica lui Kănciov, 2.258.224 loc., dintre cari 1.181.336 Bulgari și numai 700 Sârbi.

În 1914 numărul locuitorilor trebuie să fi fost cu puțin mai mare de cât cel din 1900, dat fiind că sporul anual de aproape 7500 suflete, precum reesă din comparația acestor două statistici, trebuie să fi fost redus de războiul balcanic.

Din această populație Serbia, prin tratatul din București, a luat aproape 800.000 sufl. și anume: peste 420.000 din vilaetul Scopei, aproape 340.000 din vilaetul Bitoliei și 30.000 din cel al Salonicului.

Grecii numărul cel mai mare de 1.200.000 din vilaetul Salonicului, iar Bulgari numai 225.000 din cel al Salonicului.

Prin această împărțire Bulgarii s-au simțit adânc

neîndreptățiți. Visul unei Bulgarii mari, cu întreaga Macedonia, i-a urmărit neconținut. Prin tratatul din București dobândind numai a zecea parte din ea, și-au văzut înlăturate toate eforturile, toată propaganda și cheltuețile lor făcute în acest ținut. Dar lupta dintre Bulgari, Greci și Sârbi pentru stăpânirea ei nu poate fi socotită de cât că amânată. Căci dacă Bulgarii pot îngădui Grecilor ținuturile lor noi pe motivul că o bună parte din populația lor e grecească, iar altele nu mai au de luat de cât cel mult din Albania, cu Sârbii lucru stă cu totul altfel.

Sârbii au ajuns în teritoriu și populație egali aproape cu Bulgarii, și o eventuală stăpânire a lor în Bosnia și Herțegovina i-ar face superiori cu $1\frac{1}{2}$ mil. populație curat sârbească; pe când Bulgarii chiar de se vor întinde în Turcia, vor cuceri un element străin, turcesc.

Pentru Tracia turcească Bulgarii niciodată nu vor renunța la Macedonia, asupra căreia ei spun că au îndreptățiiri istorice.

Macedonia sârbească formează obiectul viitoarelor lupte dintre Sârbi și Bulgari. Cu atât mai mult cu cât însăși știința nu s'a pronunțat definitiv de partea cui stă dreptatea.

Filologii sârbi găsesc că limba slavilor din Macedonia, prin caracterele ei, se apropie mai mult de cea sârbă de cât de cea bulgară.

Cei bulgari contestând argumentele celor sârbi susțin contrariul.

Cei străini mai toți ca Oblak, Louis Lèger, Weigand, ce s'au ocupat cu studiul acestei limbi, spun că ea este mai apropiată de cea bulgară de cât de cea sârbă.

Părerea cea mai acreditată însă este cea datorită ultimilor cercetări ale lui Iagici și Ţviici, în sensul că limba slavă din Macedonia formează un dialect de trecere între limba sârbo-croată și cea bulgară și deci ea nu poate hotări drepturile de stăpânire în Macedonia nici ale Sârbilor și nici ale Bulgarilor.

O ultimă părere în privința acestei chestiuni am cunoscut în ziarul sârbesc „Ștampa“ din 1 Iulie 1914, într'un interview acordat acestui ziar de către Dr. Iovanovici, vicepreședintele societății „Narodna Obrana“ din Belgrad:

„În Macedonia trăește un element foarte apropiat de noi, care sub influența propagandei bulgare a început de fapt să se simtă ca bulgar. Dacă Macedonenii nu sunt Sârbi curați, ei sunt cu atât mai puțin Bulgari. Sub Serbia ei vor deveni și prin sentimente Sârbi curați, iar după chipul în care Macedonia e în legătură cu noi poporul sârb se va mări cu un milion și câte-va sute de mii su-

flete, ce ar fi pierdute pentru sârbism, dacă Macedonia ar fi cedată Bulgariei“.

Apoi în acest interview d-rul Iovanovici socotește că Macedonia este necesară Serbiei :

1) fiindcă Sârbii sunt un popor mic și ca popor ei trebuie să fie cât mai numeroși,

2) fiindcă Macedonia din punct de vedere economic prezintă un mare interes, în ea fiind produse ce nu se găsesc în celelalte ținuturi sârbești, și

3) pentru că un stat străin stăpânind Macedonia ar avea și egemonia politică asupra Serbiei.

Dar mai face și alte mărturisiri care trădează oarecum o slăbiciune în pretențiile Sârbilor asupra Macedoniei : că partidul radical în vremea războiului trecut cu Turcii era de părere să se cedeze Macedonia Bulgarilor, pentru ca aceștia să ajute pe Sârbi la dobândirea Bosniei, că Macedonia dacă ar fi cedată Bulgarilor populația slavă din ea ar deveni bulgară și că lupta pentru stăpânirea ei încă nu s'a terminat.

Și fiindcă este vorba de lupta dintre Sârbi și Bulgari pentru Macedonia, dau un scurt istoric al vechilor stăpâniri în acest ținut.

Bulgarii trec Dunărea în Mesia inferioară către sfârșitul veac. al VII, sub conducerea lui Asparuch. Aici ei dau peste populația slavă a Sclavinilor, în sânul căreia s'au desnaționalizat treptat, păstrând numai numele și unele caractere turanice. Ei apoi își întind din ce în ce stăpânirea înspre Sud ; iar Crum la începutul veac. IX, prin înfrângerea împăratului bizantin Niceforos, pune bazele stăpânirii bulgărești în Macedonia. Boris la mijlocul acestui veac și Samuil în cel următor au stăpânit întregul ținut.

Reacțiunea lui Vasile II Bulgarochtonul puse capăt la 1018 întâii stăpâniri bulgărești în Macedonia.

Ea reinvie însă odată cu înființare imperiului româno-bulgar.

În 1200 împăratul Ioniță recuceră Macedonia până la Vardar, iar restul ei împreună cu Albania și o parte din Serbia fără alipite mai târziu de către Ioan Asan la întinsa lui împărăție.

În 1240, prin alegerea de către Bulgari a lui Constantin, fiul lui Ștefan Nemanja, fostul țar sârb, se sui pe scaunul acestui imperiu o dinastie sârbă, arătându-se astfel începutul egemoniei politice a Sârbilor în Macedonia și Bulgaria propiu zisă.

În rezumat deci, dela an. 800 până la an. 1250 au fost în Macedonia următoarele stăpâniri: bulgară dela 800 până la 1018, bizantină dela 1018 până la 1185 și

aromâno-bulgară dela 1185 până la 1250. În tot răstimpul acestor stăpâniri, de aproape 4 sec. și jumătate, elementele bulgare s'au putut desvolta în voe, formând chiar în timpul imperiului româno-bulgar partea administrativă.

Dela 1250 însă atât în Macedonia cât și'n întreaga peninsulă balcanică începu să se afirme stăpânirea sârbească.

Sârbii au început să colonizeze Illyricum încă din sec. al VI și VII lea. Impărțiți în jupanii ei n'au nici o influență politică până în sec. al XII, când Ștefan Nemanja, jupanul de Rascia—Serbia veche de acum—unind pe toți Sârbii dintre Balcani și Adriatică, reușește să cucerească Albania și Macedonia nordică cu orașul Scopia. Fiul său, numit tot Ștefan, fu încoronat în 1222 ca cel întâi rege al tuturor Sârbilor, iar în 1250 un urmaș al acestuia, Constantin, fu ales țar al imperiului româno-bulgar.

Mai târziu Ștefan Dușan (1331-1355), cel mai de seamă vlăstar al Nemaniazilor, cuceri Tesalia, Macedonia și Tracia, întinzând astfel stăpânirea sârbească până aproape de Constantinopole.

Urmașii săi însă nu se putură opune înaintării Turcilor, și Serbia în 1389, după înfrângerea dela Kosovo, căzu în stăpânirea acestora.

În rezumat deci Sârbii au stăpânit Macedonia numai 2 secole, mai puțin timp decât Bulgarii și după ei.

Patru secole apoi a trăit populația din ea sub opresiunea turcească.

În veacul trecut însă Bulgarii încep o intensă propagandă pan-bulgărească prin populația slavă de aici și în curând ea, căpătând școală și biserică bulgărească, începu să se socotească drept bulgară.

Sârbii văzând că perd terenul au pornit o contra mișcare pentru serbizarea slavilor macedoneni. Ei însă au succese numai în ținuturile vecine: Scopia, Veles, Prilep și Ohrida, dar și aici mărginite.

Încât din cele spuse până acum reeșă că Bulgarii au cuprins și colonizat Macedonia înaintea Sârbilor, că stăpânirea lor asupra ei a fost de mai lungă durată și că propagandă pan-bulgărească a avut mai mare răsunet în acest ținut de cât cea sârbească.

Și în adevăr, cine călătorește prin Macedonia ușor se poate convinge că populația slavă din ținuturile ei sud-estice mai ales se socotește bulgară.

Eu am fost numai în centrele de pe valea Vardarului: Scopia, Veles, Ghevgheli, dar mi s'a întâmplat să cunosc și locuitori din alte orașe ale Macedoniei sârbești

și toți mi-au declarat că ei sunt bălgarski Make-donți — Macedoneni bulgari, și că numai ei și A-românii sunt locuitorii Macedoniei cari au drepturi istorice asupra ei și nici cum Sârbi.

Dar indiferent de cele ce cred Slavii macedoneni despre ei, ar trebui să se ție în seamă rezultatul cercetărilor științifice asupra caracterelor lor etnice și în special asupra limbei lor.

În această privință însă singura concluzie de până acum e că mai e încă nevoie de cercetări pentru a se putea spune ultimul cuvânt.

Pentru aceasta am luat și eu câteva însemnări în această direcție din centrele de pe valea Vardarului.

SCOPLIA

Oraș vechiu, datând din vremea Romanilor cari îl numiau Scupi, se află așezat deoparte și de alta a Vardarului, acolo unde munții încep să se strângă către valea râului. Din el s'a ridicat dinastia lui Iustinian, al cărui bun Iustus de unii a fost socotit ca slav romanizat, de alții colonist roman, iar de cercetările mai noi dat ca român macedonean.

Populația aromână de aici mai păstrează încă tradiția împăratului spunând că podul de peatră, ce unește în oraș cele două maluri ale Vardarului, a fost zidit de el.

Starea de acum a orașului este cu totul alta decât aceea care trebuie să fi fost la origină. Populația amestecată, străzile puțin îngrijite, clădirile nesimetrice, înconjurate de garduri înalte de cărămidă nearsă, negustorii și lucrătorii, cari vând și lucrează stând turcește, toate îți arată că te afli în pragul vieții orientale.

Numărul locuitorilor corespunde datelor din statistica lui Kănciov: 15000 Turci, 13000 Bulgari, aproape 2000 Țigani, 800 Evrei, 450 Aromâni, 150 Arnăuți și diferiți alții până la 32000.*)

Acest număr însă scade zilnic prin emigrarea puternică a Turcilor, cari pleacă neputând trăi sub noul regim. Geamiile mai toate le-au fost închise, cea mai frumoasă de pe malul drept al Vardarului a fost transformată în depozit militar, viața s'a scumpit și ei cari erau învățați numai să iee acum trebuie să plătiască dări mari.

*) Vasil Kănciov, Makedonija, Sofia, 1900, pag. 205.

Dealminteri întreaga populație e nemulțumită din cauza vieții scumpe și a dărilor mari.

Zaharul se plătia sub Turci 0,75 l. acum 1,50, gazul 0,40 acum 0,70, sarea 0,30 acum 0,60.

Tutunul atât de necesar acestei populații se cumpăra sub Turci cu 5 lei kg. de cea mai bună calitate, acum este monopol și nu se poate cumpăra nici cu 40 l. kg. de aceeași calitate. Importul prin Salonic s'a îngreuiat. Produsele grecești din cauza marilor taxe, la cari sunt supuse, nu se mai aduc. Masline, stafide, fructe aproape nu se mai găsesc. Iar negustorilor din cauza diferențelor de taxe le convine să comande mărfuri în Anglia sau Franța, de cât să aducă din Grecia.

Dat fiind că populația a fost sărăcită prin războiu, că afacerile comerciale stagnează din cauza tăerei comunicației cu marea și a emigrării locuitorilor bogați, scumpetea se resimte peste tot.

Administrația sârbă însă parcă nu ține seamă de toate acestea, de oarece a impus orașului dări zdrobitoare. Astfel un Aromân, cu venit numai de 250 lei anual de la o parte din casa închiriată, trebuie să plătească 200 lei impozit, pe când sub Turci plătia numai 6 lei. Alt Aromân cu venit anual de 5000 lei trebuie să plătească 3000 lei impozit. Pentru ușurarea acestei situații orașul a ales o delegație ca să prezinte ministrului de finanțe sârb un memoriu cu plângerile locuitorilor.

În el Scoplienii spuneau că impozitul de 988411 dinari, pus asupra orașului, nu poate fi plătit și că ei preferă să nu mai facă nici o afacere, de cât să plătească astfel de dări.

Și nu fără cuvânt s'a plâns orașul.

Prin emigrare numărul locuitorilor a fost redus cu o treime, adică la 20.000 suf. sau 5—600 familii, cari trebuie să plătească aproape 1 milion impozit, ceea ce vine cam 150 lei de familie.

Dar foarte multă lume n'are cu ce trăi în acest oraș, dar încă să mai plătească astfel de dări.

Față de o așa stare de lucruri populația ar vinde ce are și ar pleca în alte părți, dar pasport nu se dă de cât Turcilor și Grecilor, Slavilor și Aromânilor nu li se permite trecerea peste graniță pentru o vreme mai îndelungată.

Turcii însă pleacă zilnic ducându-se să ocupe locurile din Tracia și Anatolia, de unde au fost alungați Grecii.

În ce privește populația slavă a orașului, afară de cele 50 familii venite de curând, restul are conștiința că

e bulgară. Vocabularul, gramatica și accentul limbii slave de aici par deosebite de cele ale limbii sârbești curate. Accentul e simplu ca cel al limbii bulgare. Gramatica are particularități interesante, din care unele proprii Bulgarilor, iar altele caracteristice Sârbilor.

Din cele din categoria dintăi sunt :

1) Intrebuițarea lui *cazus generalis* ca în limba bulgară, adică formarea cazurilor în declinare cu prepoziția *na* și nu cu terminațiuni cazuale ca în limba sârbească.

De ex. cuvântul soldat în limba slavilor din Macedonia, în bulgărește și sârbește se traduce prin cuvântul *voinik*, care la slavii din Scoplia se declină cu prepoziția *na* : sing. : nom. *voinik*, gen. *na voinik*, dat. *na voinik* etc. ca în bulgărește și nu ca în sârbește, cu terminațiuni cazuale : sing. : nom. *voinik*, gen. *voinika*, dat. *voiniku* etc.

2) Intrebuițarea diftongului *ia* (ѣ) acolo unde limba sârbească are sunetul *e*. Astfel în Scoplia se zice *viak*, *dial*, pe când în sârbește aceste cuvinte se pronunță *vek*, *del*.

3) Cojugarea se apropie de cea bulgară.

4) Intrebuițarea articolului post-pus.

Din particularitățile categoriei a doua am observat una singură :

Intrebuițarea sunetului *u*, ca în sârbește a colo unde în bulgărește este *ă* (ѣ).

De ex. *kukia* și *muka*, și nu *kăšta* și *măka*.

O particularitate ce se observă în Scoplia e întrebuițarea sunetului *ki* și *ke*, că în cuvintele *kukia* și *neke*, care nu sunt nici sârbești, căci ar trebui să se pronunțe *kucia* și *nece*, și nici bulgărești, căci ar trebui pronunțate *kăšta* și *nekă*.

Aceste sunete sunt generale slavilor macedoneni.

Concluzia deci este că limba slavilor din Scoplia prezintă caractere și bulgărești și sârbești, dar se apropie mai mult de limba bulgară.

În ce privește raporturile dintre autorități și locuitori ele par a fi reci.

Funcționarii, mai toți Sârbi din regat, n'au legături de prietenie sau rudenie cu populația, de aceea duc o viață privată retrasă. În mod oficial însă caută să îndeplinească cât mai exact ordinele, ce le primesc dela centru, pentru o cât mai repede sârbizare a orașului.

Străzile poartă acuma numiri sârbești, podul e numit Dușanski Most, geamiile au fost închise, bisericile și școlile tuturor celorlalte naționalități afară de cele ale

Aromânilor negrecomani deasemenea, firmele au trebuit să pue toate terminația sârbească *ici* :

Nauma devenit *Naumovici*, Kritu—*Kritici*, Școdreanu—*Școdreanovici*.

Cine vizitează școala românească din Scoplia rămâne surprins plăcut.

În apropiere de malul Vardarului, în dosul unor u-liți strâmte, întortochiate și murdare, printre case turcești negrijite, se ridică clădirea simetrică și îngrijită a școlii românești.

Poarta mare și puternică, curtea petruită, brazdele cu flori, chioșcul cu viță, cancelaria încăpătoare, clasele modeste și igienice, bisericuța simplă și curată din rândul al doilea al clădirei, toate îți arată calitățile morale ale acelor ce le-au făcut.

Preotul bătrân vorbește cu dragoste de școala ce merge bine, de biserica ce are să se ridice în curând, de Aromânii locului și caută să amestece în dialectu-i meglinit cât mai multe cuvinte curat românești, spre a evita rușinea de a nu fi înțeles.

Dascălul îl secondează când și când, și amândoi vor să arate că trăesc pentru o credință.

Școala, anul trecut, a avut 40 elevi, anul acesta însă fiindcă Sârbii au închis școala grecească a Aromânilor grecomani, aceștia s'au văzut siliți să-și trimeată copiii la școala românească, dublând ast-fel numărul elevilor. Și se poate ca în anii viitori el să devie și mai mare prin înscrierea tuturor grecomanilor.

Biserica actuală din etajul de sus al școlii fiind ne-încăpătoare, un comitet din Aromânii locului au strâns fonduri în țară, iar restul îl vor adăuga ei ca să se ridice alta pe loc propriu.

Aromânii din Scoplia, în cea mai mare parte veniți din Crușova, sunt buni gospodari, oameni cu stare, negustori cu vază și profesioniști liberi.

GHEVGHELI

Orășelul este așezat în valea Vardarului, la granița sud-estică a Macedoniei sârbești.

Numărul locuitorilor se apropie de cel dat de Kănciov — 4175, dintre cari Bulgari 3000, Turci 650, Cercheji 175, Aromâni 120, Țigani 230.*)

*) Kănciov op. cit. pag. 151.

Câmpia roditoare din apropiere, întinsele plantațiuni de tutun și duzi de pe malul Vardarului, apropierea Sălonicului — două ceasuri drum cu trenul — făceau ca localitatea să înflorească în timpul stăpânirii turcești. Numai fabrica de matase producea un venit anual de peste 2 mil. lei. Acum atât ea cât și cea de tutun sunt închise, mărginină activitatea locuitorilor numai la afaceri mici.

Locuitorii slavi de aici ca și cei din Scoplia se socotesc Bulgari. Costumul lor, la bărbați: ghețe fără tureci, pantaloni largi, brău lat, surtuc scurt și căciulă rotundă, precum și trăsăturile puțin mongolice ce se observă mai pronunțate la copii, îi apropie mai mult de Bulgari de cât de Sârbi.

În ce privește limba am putut lua următoarele însemnări:

- 1) Foarte multe cuvinte bulgărești de uz comun.
- 2) Întrebuințarea lui *caz* generalis.
- 3) Întrebuințarea articolului *post* pus.
- 4) Lipsa de accente sârbești.
- 5) Întrebuințarea sunetului *zd*: *mezdu* (între), ca în bulgărește și nu megiu ca în sârbește.
- 6) Întrebuințarea sunetelor *ghi* și *ghe*, *ki* și *ke*, ca în bulgărește.
- 7) Întrebuințarea sunetului *gi* numai în cuvinte împrumutate ca *giamie*.
- 8) Întrebuințarea sunetului *e*, ca în sârbește.
- 9) Întrebuințarea articolului bulgar *go*.

10) O particularitate proprie de conjugare: vocala din terminațiunea personală la toate verbe este *a*. De ex: *idam* (merg), sârb. *idem*, bulg. *idă*; plural *idame* (mergem), sârb. *idemo*, bulg. *ideme*.

În rezumat, prin aceste caractere limba slavilor din Ghevgheli pare mai înapoiată de cea bulgară de cât de cea sârbă. Și aceasta se datorește mai ales propagandei bulgărești. Înainte de războiu școala bulgărească numără 300 elevi, pe când cea sârbă numai 25. Oricum faptul că în Ghevgheli s'a putut înființa o școală sârbească arată că aci se află o populație sârbă, pe care însă statistica lui Kănciov, fiind părtinitoare, nu-o amintește.

Aromânii din acest orașel au numai școală. Numărul elevilor ei e de 20, dar se poate ca el să mai scadă, de oarece comunele aromânești mărginașe, care înainte de războiu trimeteau copiii la școala aromânească din Ghevgheli, acum căzând pe teritoriul grecesc nu-i mai pot trimite. Orașelul e liniștit. Împrejurimile frumoase cu grădini de rodii și smochine ce se coc și se îndulcesc în

căldura tare a soarelui de vară. Locuitorii tăcuți, dimineața umblă după afaceri mici, după amiază stau închiși în casă cu obloanele trase ca să nu pătrundă căldura dogoritoare, iar seara deschid poarta, stropesc înaintea curții și cei cunoscuți se adună și vorbesc până târziu despre Turci, Greci, Bulgari, Sârbi, Albaneji, etc. apoi se împrăștie. Noaptea coboară din cerul clar, lumini se aprind în satele de pe munții vecini, se sting apoi, se sting și cele din oraș, se mai aude odată tropotul patrulei și liniștea de sus și din împrejurimi înaintează până în miezul orașului.

V E L E S

Este așezat în mijlocul Macedoniei sârbești. După statistica lui Kănciov numărul locuitorilor în 1900 era de 19700, și anume: 12000 Bulgari, 6600 Turci, 500 Aromâni și 600 Țigani.*) Probabil însă că numărul să fi rămas același de oarece clădiri noi se văd rar, în schimb multe din cele vechi sunt părăsite și ruinate.

Poziția orașului e simetrică, pe povârnișul a doi munți despărțiți de valea strâmtă a Vardarului. Din cauza acestei poziții în amfiteatru dintr'o casă se văd celelalte. Străzile sunt înguste și povârnite, când plouă pe cele de sus nu se poate merge, iar cele din vale se umplu cu apă.

În privința limbii slavilor de aici am putut lua următoarele însemnări:

- 1) Intrebuințarea lui *caz-us-generalis*.
- 2) Intrebuințarea articolului *post-pus*.
- 3) Lipsa de accente numeroase.
- 4) Intrebuințarea sunetului *st* în cuvinte ca *peșteră*, acolo unde sârbi au ci: *pecină*.
- 5) Intrebuințarea sunetului *ki*: *kukia*.
- 6) Intrebuințarea sunetului *a*: *raka*, bulgărește *răka*, sârbește *ruka*.
- 7) Intrebuințarea sunetului *e*: *leto*, *vek*, sârbește la fel, bulgărește: *liat*, *viak*.
- 8) Conjugarea ca cea bulgară cu diferența numai că la toate verbele vocala din terminație e *a*: *idam*, *staiam*, *govorat*, etc.
- Intrebuințarea pronumelui *go*: ia sam ti *go* dal (eu și-am dat-o).
- 10) Vocabular apropiat mai mult de cel bulgar.

*) Kănciov. cit. pag. 156.

Din cauza terenului pietros plantațiuni se găsesc numai la câțiva km de oraș.

Populația e liniștită și în caz de s'ar agita câte o lovitură de tun trasă când și când, mai ales la apropierea nopții, vestește că autoritățile sunt atente. Turcii numeroși, nu se arată pe străzi. Liniștea cu care sorb din felengele, resignarea filozofică cu care fumează din ciubuce, tăcerea și cinstea cu care cumpără sau vând, îți fac impresia că ei se socotesc lăsați de providență superiori creștinilor, deși în realitate n'au în suflet de cât goliciumea ce le o dă viața orientală și lipsită de activitate.

Slavii mai numeroși se ocupă și ei, ca mai toți locuitorii orașelor din Macedonia, cu negoțul. În Macedonia aproape fiecare orașan e negustor. Școlile sunt puține, bisericile deasemenea, administrația formată din elemente nelocale, proprietarii de obicei săraci, încât fiecare ca să trăiască trebuie să cumpere și să vândă.

Conștiința majorității locuitorilor slavi de aici, ca și la cei din celelalte localități pe unde am fost, e că ei sunt Macedoneni bulgari — bălgarski Makedonți. Se găsesc însă și Sârbi. Astfel în 1906 în Veles și în districtul lui erau 15 școli primare sârbești cu 421 elevi, și una primară superioară cu 35 elevi. În acelaș an bisericile sârbești erau în număr de 26, în cât se vede și aici o populație sârbească destul de numeroasă, trecută de către propaganda bulgară cu vederea. Lucrarea lui Kănciov, care nu dă nici un Sârb în tot ținutul Veles ului, n'a fost făcută obiectiv științificește.

Aromânii în Veles sunt foarte puțini. Au însă situații bune ocupându-se cu negoțul și cu profesiunile libere. Școala lor e îngrijită, dar numărul elevilor mic, 11.

Acest oraș fără un arbore macar, cu străzile înguste și povârnite, cu clădirile aproape supra-puse, cu geamia din mijloc uriașă dar neestetică. Îți face o impresie stranie.

În nopțile sărbătorii de ramazan la geamie ard lumânări, iar credincioșii turci se strecoară către ea purtând felinare, ce le luminează calea și fața strânsă de ură contra ghiaurilor, ce-i silesc să fugă din locuri, în cari ei au stăpânit sute de ani.

* * *

Din expunerea de mai sus, precum și din alte cercetări, s'ar putea trage oarecare concluzii în privința populației slave din Macedonia sârbească.

În primul loc statistica lui Kănciov, care dădea în

1900 în Macedonia 1.181.336 Bulgari și numai 700 Sârbi, nu este exactă, ci cu tendinți pan-bulgărești. Dovadă este darea de seamă făcută de către adunarea Sârbilor din diocesele Veles-Dibra (Nord-Vestul Macedoniei), ținută în Belgrad la 5 Mai 1907. În acest an Sârbii numărau în aceste diocese 5239 case, sau o populație cam de 26195 suflete, cu 47 școli și 79 biserici.*)

Iar mai târziu școlile și bisericile sârbești au pătruns și mai adânc în Macedonia, de ex. până la Ghevgheli.

În al doilea rând limba slavilor din Macedonia nu e nici bulgărească nici sârbească, ci prezintă caractere și din o limbă și din cealaltă, e deci un dialect de trecere între ele.

În valea Vardarului însă elementele bulgărești sunt cele mai numeroase. Socotesc încă că populația de la Sud-Estul liniei ce ar pleca din Kumanovo și ocolind pe la Nordul orașelor Scoplia, Veles și Sudul orașului Prilep, s'ar termina la granița albaneză, mai jos de orașul Ohrida, după informațiile căpătate, după reușita propagandei bulgărești aici, după limba pe care o vorbește această populație, precum și din faptul că locuitorii de aci se numesc bălgarski Makedonți, ea trebuie să fie mai apropiată de Bulgari.

Iar locuitorii de la Nord-Vestul acestei linii, prin faptul că limba lor prezintă mai multe elemente sârbești, în cât propaganda sârbă a luat o mai mare dezvoltare printre ei, trebuie socotiți mai aproape de Sârbi.

Din toate aceste reese că Macedonia sârbească în bună parte încă nu e strâns legată de Serbia, și că Sârbii vor trebui să lucreze încă mult ca să formeze o unitate în noile hotare.

Și în această privință, ei în loc să ia măsuri cât mai blânde, au procedat astfel în cât au stârnit nemulțumiri în întreaga populație a Macedoniei sârbești.

Astfel în Macedonia sârbească dreptul de a ține școală și biserică îl au numai Sârbii și Aromânii, Grecilor, Bulgarilor, Turcilor, Aromânilor grecomani li s'au închis aceste instituții.

Școlile Aromânilor însă progresează prin faptul că Aromânii grecomani, siliți prin închiderea școlilor lor, își trimit copii la școlile românești, întreținute de statul român. Un sprijin sincer Sârbii însă nu vor da nici când nici acestor școli. Astfel în Ferizu-vechiu școala românească de acolo a fost închisă în urma presiunilor sârbești.

*) Kanciov, op. cit. pag. 289 și Extrait du procès-verbal de la réunion etc. Belgrad, 23 Avril (6 Mai), 1907.

Invățătoarea Artemiza Dan din Liumnița, localitate aromânească ce cade acum pe teritoriu grecesc, când a trecut în Serbia, la prezentarea pasportului i s'a spus să se facă învățătoare sârbă, de oarece școala românească în Macedonia n'are viitor.

Aromânilor din Huma, sat la granița sudică a Macedoniei sârbești întârzâind cu clădirea școlii din cauza lipsei de fonduri, li s'a pus în vedere că dacă până la toamnă nu termină școala, o va termina statul pe socoteala lui, transformând-o în școală sârbească.

Din punct de vedere economic comerțul stagnează 1) din cauza întreruperii comunicației cu Salonicul, 2) din cauza taxelor mari puse asupra mărfurilor importate mai ales din Grecia și Bulgaria și al 3) din cauza risipirei vechilor debușuri ale centrelor trecute.

În această privință ziarul Balkan din 28 Iunie scrie: „Populația noastră curat s'a golit. Plevna astăzi numără un total de 6—7000 locuitori și dacă tot astfel se merge și mai departe orașelul va rămâne o gramadă de case goale și pustii, dând în miniatură imaginea orașelor pustii din ținut.

Activitatea e foarte slabă, comerț nu e de nici un fel. Plevna a trăit din împrejurimele ei, acum ele îi sunt despărțite prin graniță“.

Și cele ce scrie Balkan despre Plevna reprezintă starea a multor orașe din Macedonia sârbească.

Nemulțumirea cea mai mare a fost stârnită însă din cauza dărilor foarte mari, pe care trebuie să-le plătiască noua populație, precum și de modul lor de distribuire.

Impozitul total pus anul acesta asupra Macedoniei sârbești este de 21 jum. mil. lei, adică aproape 150 lei de familie, ceea ce este foarte mult pentru veniturile mici ale populației de aici.

Ceva mai mult, repartizarea acestui impozit s'a făcut într'un mod cu totul neegal, întrecând adese ori chiar venitul.

Citez câteva exemplare din ziarul sârbesc independent Straja :

Sudi Suleimanovici din Priștina pentru 32 Har., ce le are în Kosoz, trebuie să plătiască impozit de 8804 lei, deși venitul ce-i dă proprietatea, nu e nici un sfert din această sumă.

Hagi Șerif beg are în Liplian 10 Har., pe care le-a cumpărat acum câțiva ani cu 1250 lei și acum trebuie să plătiască impozit de 9500 lei.

Ahmed beg din Priştina cu venit de 5000 lei trebuie să plătiască 13000 lei impozit.

Sadi aga Holaci cu acelaş venit trebuie să plătiască 11500 lei impozit.

Şi apoi sunt destule exemple de faptul că pentru barace şi colibe, care se pot cumpăra cu 30—40 lei, trebuie să se plătiască un impozit anual de 3 sau 4 ori mai mare.

Această situaţie a stârnit nemulţumirea întregii populaţii, şi din toată Macedonia sârbească s'au ales delegaţi, cari să prezinte ministrului de finanţe sârb plângerile locuitorilor ce se văd siliţi să vândă tot şi să emigreze. Ziarele sârbeşti, mai toate, au luat apărarea celor ce s'au plâns şi au cerut guvernului uşurarea situaţiei lor.

Ministrul de finanţe a răspuns celor 60 de delegaţi că va cerceta întrucât plângerile lor sunt îndreptăţite şi că va lua măsurile necesare pentru satisfacerea lor, dar cifrele indică că acest protest e neîntemeiat.

Astfel un anumit Nemaţ, proprietar a 2600 Har., are de plătit un impozit numai de 20000 lei, deasemenea oraşele Prizren, Scoplia, Priştina, Bitolia, Tetovo, etc. au de plătit dări mai mici de cât cele plătite sub Turci, şi apoi însuşi guvernul grecesc a luat în 1913 dela noi săi supuşi 42 mil. lei.

Acest răspuns al ministrului sârb, neînlăturând exemplele date de toate ziarele sârbeşti asupra modului cum e distribuit impozitul în Macedonia sârbească, şi neţinând seamă că statul grecesc a luat impozit mare dela o populaţie mult mai mare şi mai bogată, arată el însuşi că populaţia e pe drept nemulţumită.

În privinţa mersului populaţiei e de observat exodul Turcilor. În întreaga Serbie nouă (Macedonia sârbească) numărul Turcilor se ridică la peste 120.000 loc. Ei însă, în mare parte, din cauza scumpirei traiului şi a marilor impozite pleacă în Tracia sau Asia mică să ocupe locurile de unde au fost izgoniţi Grecii.

Când delegaţia Scoplienilor s'a plâns ministrului de finanţe sârb din cauza greutăţii impozitelor, a spus că acest impozit apasă cu atât mai mult cu cât populaţia oraşului a scăzut cu 10000 loc. Şi cei cari au plecat nu pot fi de cât Turci, căci Slavilor din Macedonia nu li se eliberează pasport.

În celelalte oraşe exodul Turcilor e deasemenea destul de pronunţat. În locul lor vin Sârbii din jurul Serbiei.

Ceeace lipseşte în primul loc Serbiei e o eşire la

mare, prin tratatul din București aceasta nu i-a fost însă îngăduită, dându-se Salonicul Grecilor și formându-se către m. Adriatică Albania.

Sârbii socotesc crearea acestui stat ca o greșală a diplomației europene, iar anarhia din el e speculată de ziarele sârbești în această direcție.

Ei au speranța că nu peste multă vreme vor putea să ocupe și Albania, întinzându-se astfel până la mare.

Un cântec popular cu refrenul :

I Albania je
Staroj Srbije.

Și Albania e
A Vechii Sârbii

se cântă în această privință în toată Serbia.

Mai este o chestiune ce trebuie cercetată în legătură cu Macedonia sârbească. Au renunțat Bulgarii asupra acestui ținut, asupra căruia ei zic că au îndreptățiri istorice, și de nu, ce fac ?

Bulgarii n'au pierdut speranța dobândirii Macedoniei sârbești, și pentru aceasta, cu toată supravegherea autorităților, ei continuă propaganda pan-bulgărească.

Ziarele sârbești dau aproape zilnic amănunte în această privință.

Astfel Piemontul din 25 Iunie publică că au fost arestați în Pehecv, localitate în Nord-Vestul Macedoniei sârbești, doi bulgari, cari făceau propagandă antisârbească. Iar la 30 Iunie Politica anunță că în Belgrad a fost descoperit unul anume Boris Ruso Magiarov, care primia ziare bulgărești și era în legătură cu propagandiști bulgari. Sediul comitagiilor bulgari, ce fac propagandă antisârbească în Macedonia sârbească, este în Bulgaria. Șefii lor Ivan Nikolov și Grbanov au fost trimiși la Constantinopole, pentru o înțelegere în vederea unei acțiuni comune a comitetelor revoluționare bulgare și turcești în contra Serbiei și Greciei. Planul lor însă a căzut, prin opunerea lui Talat-bei, ministrul de interne ture.

Ziarul Ștampa din 26 Iunie publică că moștenitorul tronului sârbesc, prințul Alexandru, a primit din Bulgaria o scrisoare, prin care era amenințat cu moartea în caz de nu se va înceta cu prigonirea populației bulgare din Macedonia sârbească.

Ziarul Piemont la afirmațiile că populația din Kratov, localitate în Macedonia sârbească, e mulțumită cu noua administrație a primit din partea ministrului de externe bulgar următoarele : „Mint acei Kratoviți și nu știu ce vor-

besc. Noi din Sofia mai bine știm cum l'e lor si cum se poartă acolo autoritățile" (Politica 30 Iunie).

Și acum pentru concluzie generală găsesec această însemnare din Ștampa din 5 Iulie :

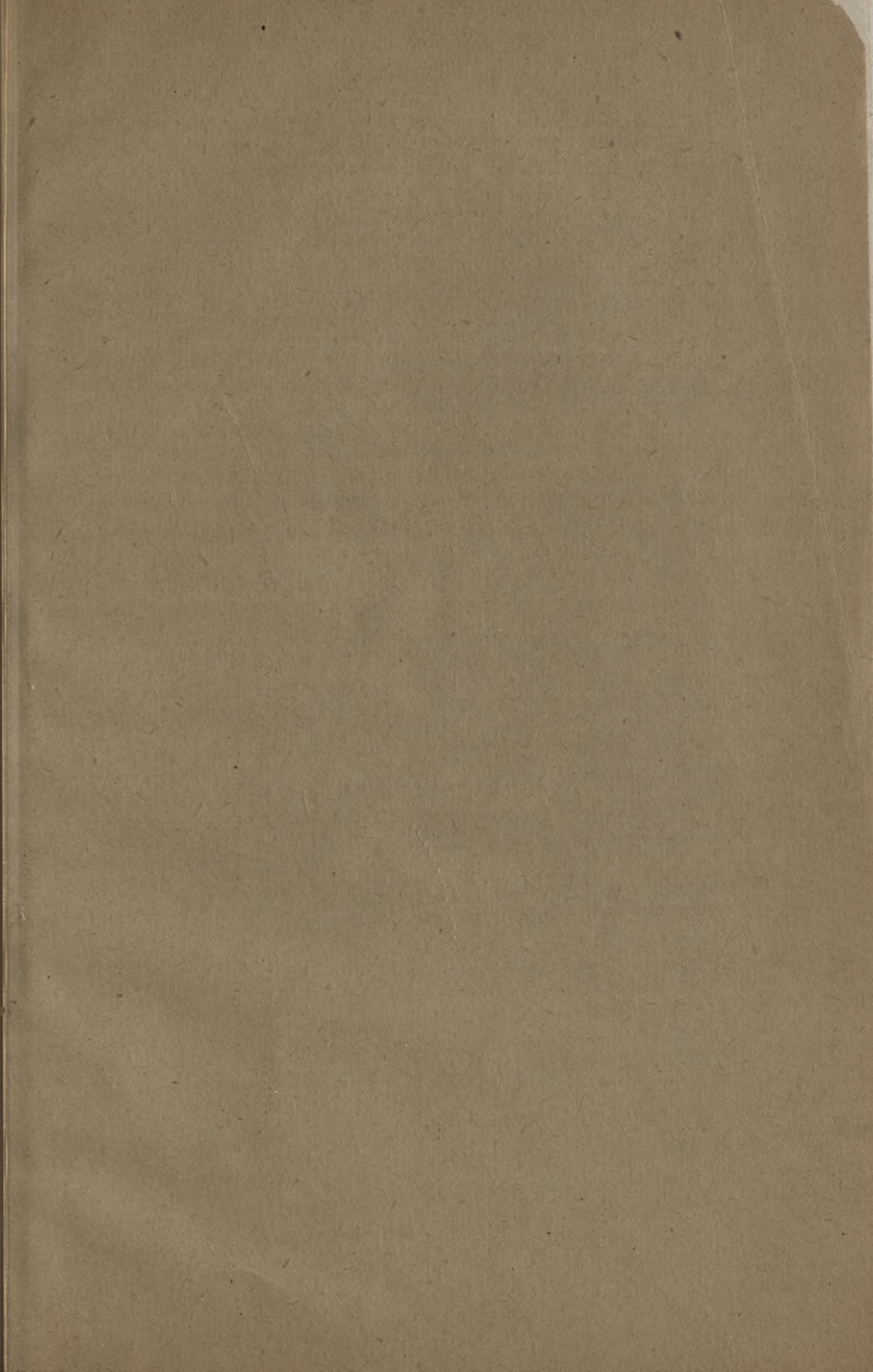
„Ziarul Kambana din Sofia se plânge contra rusofililor cari au spus că drumul la Macedonia duce prin Petrograd. Acest drum e mai departe în foile ferdinandiste, care spun că el trece prin Viena.

Kambana a fost foarte precisă. Ea a precizat că cel mai scurt drum duce prin Niș.

Noi vom mărturisi, pe când ne tratează astfel, că cel mai scurt drum e numai prin vârful baionetelor noastre“.

Și însfârșit în seara zilei, când se decretase mobilizarea, orașelul în care mă aflam, la un ceas de granița bulgară, se umpluse de comitajii bulgari, încât am fost silit să plec din Macedonia sârbească cu aceeaș impresie pe care am avut-o când am intrat în ea : că lupta pentru stăpânirea ei încă nu e terminată.

9. I. 952.-

3/11

9/12
✓
62

681616/15/89

ANTIC
LBI 15

2
0

